ENTREVISTA A FRANCESC BOFARULL I CARBONELL, fill de Valls. Seixanta-nou anys.

per Laia Bonet i Rull

D'on eren els teus pares?

El pare era de Valls i la mare de Barcelona.

A quin carrer vas néixer?

Vaig néixer al carrer Sant Oleguer número tres, on el pare tenia un taller de tintoreria, en el qual tenyia i rentava roba.

Quines activitats t'agrada fer?

A mi, allò que m'agradava era llegir, i prendre part en activitats col.lectives com llavors eren la Congregació Mariana, l'Acció Catòlica i totes aquestes coses. Normalment, la joventut me la vaig passar movent-me en un àmbit de tipus religiós.

Quan et vas jubilar?

Em vaig jubilar l'any 1982 per invalidesa.

I quin seria el teu curriculum professional?

Bé, vaig començar treballant a l'Ajuntament com a administratiu...

I abans... estudis?

No, d'estudis específics, no en tinc cap. Vaig acabar d'estudiar als quinze anys, quan el meu pare es va posar malalt. Aleshores, jo a l'escola estudiava allò que vulgarment anomenem el comerç. Però és clar, la salut del pare em va obligar a deixar els estudis i a posar-me a la feina del pare, fer de tintorer. Cada dia, anava a hores amb un mestre particular on vaig aprendre la tenidoria, una mica d'anglès i poca cosa més.

I llavors et vas posar a treballar?

Aleshores, va venir la Guerra Civil i... el meu pare era carlí i, per tant, era de dretes. Vull dir, que va patir molt, perquè a casa vam tenir diversos registres i finalment, a ell, el varen agafar i el van portar a la presó de Valls i hi va ser més o menys dos mesos; el varen tractar bé. Però és clar, a ell, l'empresonament l'afectà molt perquè no es va fer mai a la idea que una persona honrada pogués ser a la presó... Era un fet que objectivament

no el va assimilar mai. Va sortir de la presó a primers d'octubre de l'any 1936 i va morir el 27 de febrer de 1937, o sigui que la seva salut es va mimar molt, potser hauria viscut mig any més o un any, però tenim la impressió que l'estada a la presó el va perjudicar, tot i que hi va estar força bé. Nosaltres li portàvem el menjar al migdia i al vespre i el van tractar molt bé... Ara, és clar, la mateixa nit que el van agafar a ell, van haver-hi vint-i-quatre assassinats a la carretera i és clar, al matí, després d'haver-lo agafat, no sabíem si era mort o si era viu, i això ens preocupava molt. Va venir un amic seu que era d'esquerres i no sabia tampoc si el meu pare era mort o era viu i em va dir: "Vés a l'Ajuntament en nom meu i digués que et facin una autorització per anar a la presó a veure si el teu pare hi és o no hi és". I sí, ho van fer amb molta facilitat, i vaig anar a la presó i el vaig veure a ell; és clar, de moment ja vam quedar contents i molt tranquils. Ara, allí eren diversos: deu o dotze, potser tots amics i va anar passant el temps, però així i tot com que la presó era tocant a les dependències del "quarter" -on ara hi ha l'Institut Narcís Oller-, ells des del lloc que eren veien el pati del quarter que era on els milicians preparaven la recerca i captura de gent de dreta per, normalment, assassinar-los o portar-los a la presó provincial, i això a tots els que eren a la presó els impressionava molt... Una vegada volien assaltar la presó perquè creien que hi havia un Veciana d'aquí Valls hisendat a Vilarodona. I és clar tots els que eren a la presó des de dalt veien tot el panorama i això els feia veure la precarietat de la seva situació, perquè eren detinguts sense cap garantia judicial. Finalment, el pare va sortir el dia 2 d'octubre de 1936 tal com hi va entrar. Els altres companys també anaven essent alliberats.

I ell ja no va treballar més?

No, ell ja no va treballar més perquè ja no podia i va anar fent la viu-viu i als cinc mesos va morir. Ell va sortir amb la impressió d'haver estat maltractat en el sentit moral, no en el sentit físic, perquè físicament no li van fer res, ni li van fer cap interrogatori. Tan sols pel fet de ser dretes, l'havien detingut. Això perquè ell era carlí i era president d'una entitat que governaven els carlins, que es deia "Agrupación Social Tradicionalista", situada al carrer d'en Bosc, on ara hi ha el "Cine Nou". Amb aquestes, el 19 de juliol ja van començar a agafar gent. I el dia 25 de juliol van venir a fer un registre a casa, molt exhaustiu, creient que trobarien armes i, és clar, no n'hi van trobar perquè no n'hi havia. Nosaltres preveient que podien venir a fer un registre, com que teníem molts llibres de política carlina els vàrem posar en caixes per si els podíem treure. A aquella bona gent que varen venir, allò no els va interessar gens, van obrir les caixes van veure que hi havia llibres, i per a ells això no tenia cap interès. El pare, va aguantar bé. Al cap d'uns quants dies, el varen cridar com a membre d'aquesta entitat paral.lela als carlins per examinar si al local social hi havia armes. Això va promoure molt d'enrenou, i des del Pati fins a mig carrer d'en Bosc estava ple de gent disposada a fer-se càrrec de les armes que treguessin. La Guàrdia Civil el va avisar i jo hi vaig anar amb ell, però a mi em van fer quedar al carrer. Ho varen registrar tot i no varen trobar res. El local estava tancat amb una porta de ferro d'aquestes ondulades i quan va sortir la Guàrdia Civil va tirar les portes avall i la gent que es pensava segurament que, d'allí, en sortiria un arsenal es va exclamar amb un "Oh!" sorollós. El pare i jo vàrem anar cap a casa. Al meu pare, li va fer molta impressió tot això, perquè ell va anar a veure companys seus més joves perquè l'acompanyessin en aquest registre i tots se'n van excusar i es va trobar sol per afrontar la

problemàtica.

Quin era el programa nacional de la "Agrupación Social Tradicionalista"?

L'Agrupació era, de fet, la seu dels carlistes. Van construir un local de peu que actualment és encara el Cinema Nou. La voluntat era fer un tipus de casal, com els que encara hi ha en molts llocs que acullen les famílies de nivell mitjà i popular, on s'hi fa teatre o cinema.

Bé, doncs aquesta era la fórmula per no posar Partit Carlí, però de fet allí hi havia la seu del Partit Carlí i aquest partit era d'àmbit nacional espanyol i tenia dues coses molt evidents: el Partit Carlí va néixer abans de nomenar Isabel II reina d'Espanya, perquè amb la llei sàlica, com a dona, no podia regnar. Aleshores, el seu pare, Ferran VII, tenia un germà que és deia Carles, i els carlins van ser els que van reivindicar que el rei fos Carles. Això no es va aconseguir i van esclatar tot un seguit de guerres carlines, sobretot, al nord, però també a Catalunya. A Catalunya, potser n'hi van haver tres. Dintre d'aquesta ideologia, el fet fonamental era la reivindicació del rei. Aquest Carles va tenir un fill que no va tenir successió. Aleshores ho va heretar una cosina germana seva que tampoc no va tenir successió i, és clar, la successió monàrquica es va trobar col.lapsada. Però així i tot encara un nét o un besnét que havia estat un home molt poc seriós, que havia estat a l'exèrcit rus amb el tsar i que era un rodamón internacional, volia la successió. Els carlins, en termes generals, sempre van estar molt dividits (n'hi havia uns que es deien alfonsins, uns altres jauministes,...), hi havia moltes subdivisions. L'agrupació que es va formar aquí a Valls, no sabria dir-te pas quin fil reial comportava, però eren carlins en el fet monàrquic. Era una cosa que no tenia massa sentit. Si haguessin estat monàrquics o republicans, aleshores haurien discutit el fet amb més coherència, però discutir si hi posen un rei o un altre... és ben igual, que hi posin el que vulguin. Tenien però una cosa que era important: el respecte als furs i a les llibertats de les regions. Jo sé que el cap regional dels carlins, que era un home que es deia Tomàs Caylà i Grau i era fill de Valls i que el van assassinar el 1936, havia de donar la seva opinió sobre l'alçament militar de Franco i ell no volia donar la conformitat perquè volia que quedés clara prèviament la situació foral de Catalunya. O sigui que Catalunya s'havia de regir pels furs propis (pel dret català, per la llengua, pels costums...). Com la de Biscaia, bé el País Basc i la de Navarra. No va tenir temps de continuar les seves gestions perquè l'Estat resultant de la sublevació respectés els drets de Catalunya.

L'Agrupació Tradicionalista vallenca, a part de les seves activitats recreatives i familiars, feia política, bàsicament conferències i xerrades, i també es presentava a les eleccions municipals i treia un o dos representants.

I quin va ser el seu paper en l'aixecament de Franco?

Va ser el d'un total lliurament a Franco. Més ben dit, la gent més o menys jove de l'A.S.T. van anar a Tarragona a posar-se a les ordres d'un tinent de la Guàrdia Civil que havia de portar la sublevació a Tarragona. El que va passar és que Barcelona va perdre, i a la resta de Catalunya no hi van tenir res a fer. A aquells xicots que van anar a Tarragona a posar-se a les ordres d'aquell Guàrdia Civil els van enganxar i els van portar a un vaixell al port i allí van quedar detinguts, i els van anar matant perque aquí havien guanyat els que anaven contra Franco.

Els van agafar tots, els carlins de l'època republicana?

Si no tots, molts. Per exemple, un que es deia Veciana, descendent del fundador dels Mossos d'Esquadra, que tenia propietats a Vila-rodona, va haver de sortir de casa un dia a la nit amagat dins un carro de fems i el van portar a un lloc més segur. Un altre senyor que es deia Bonet, que ja era força vell, es va disfressar de dona i a la nit va anar a casa d'uns amics a amagar-se. N'hi van haver diversos que es van poder salvar... Llavors el president del Comitè era Joan Piñas, un home molt ponderat. Després, n'hi va haver un altre que es deia Martí Català, que era una persona molt il.lustrada. Els altres eren gent popular (no ho dic en sentit despectiu), que no tenien cap cultura, eren pagesos que tenien una preocupació política i res més. I així anava tot. Les coses anaven molt mal organitzades, a part que anessin malament. Després de l'any 37, van venir dos individus a casa dient que venien a parlar amb el meu pare perquè portaven una ordre de detenció. I jo els vaig dir: "Oh, si aquest senyor va morir el 27 de febrer passat". Aleshores per justificar la planxa, van fer un altre registre i, a la meva tauleta de nit, van trobar un croquis de la manera de fer una emissora (que jo havia tret d'un llibre de la Biblioteca Popular). Em van dir: "Què és això?", "Això és el croquis per fer una emissora.", "I què pensa fer vostè?", dic "Res perquè tots els materials que necessito no els puc trobar enlloc" i van ser comprensius. No va passar res.

Quin paper hi va tenir l'església en l'aixecament?

A Valls, cap. Van matar diversos capellans, i hi va haver un fet antireligiós greu, objectivament greu. El Comitè va prohibir que, a les cases, hi haguessin imatges i representacions pictòriques, o com fossin, de sants i santes, i que això s'havia de donar. A l'església de Sant Joan, van esbalçar el retaule i allò es va convertir en un garatge. Les imatges s'havien d'anar portant a Sant Joan. La gent feia cua per anar-hi. De fet, això va representar una invasió del terreny particular que no havien d'haver fet. Ara bé, en el moment que es començava la sublevació de Franco, l'església va callar, va patir aquests assassinats que hi havia hagut, però no va dir res. Per part de la República, el problema de tipus religiós va estar present sempre. Si no patia persecució oberta, era menystinguda.

Aleshores aquí a Valls hi havia un bon home, el pare de la família Moncunill, que era obsessivament religiós i, des del principi de la guerra, tenia un capellà o dos a casa, al carrer de la Cort. Aquest bon home va començar a organitzar celebracions religioses. Jo recordo que el diumenge anàvem a una masia que ell tenia, i un diumenge em va cridar i em va preguntar si volia assistir a missa, combregar, etc. li vaig dir que sí, i em respon: "Doncs, anem cap a casa". Vam entornar-nos-en de la masia a casa i allí hi havia un capellà que va dir missa en una habitació. De fet, aquest home era obsessiu amb la religió, per a ell la religió ho era tot, tant era així que cometia imprudències perquè admetia tothom, conegut o desconegut. Era un home que en el sentit psicològic tenia molta vista. I allò va anar progressant i inclús hi va haver alguna disposició verbal per part de les autoritats republicanes de Barcelona, autoritzant el culte religiós. I ell això ho va tenir molt present. Tant és així que fins i tot el dia de Corpus i de la Puríssima, allí en una habitació plenissima de gent, tocaven les campanetes, tiraven encens,... tot plegat era un fet insòlit. Tant és així que van venir uns policies i van detenir aquell bon home i el capellà i els van tenir detinguts unes hores, però no va passar res. Això ja era l'any 38, i la cosa ja estava molt deteriorada. Les autoritats civils no van tenir prou talent polític per enfrontar-se amb el tema de la llibertat de religió. Els fills del Sr. Moncunill, la majoria dels quals eren molt joves,

anaven amb un cistellet amb els ornaments i el calze a parar la mesa a les cases que volien celebrar missa perquè era el sant de la casa o per celebrar alguna cosa especial. Aleshores venia un capellà i hi deia missa. Jo, allí, a ca Moncunill havia estat testimoni de casaments de xicots que marxaven al front i que abans es volien casar. El matrimoni civil ja existia, però n'hi havia que es volien casar per l'església.

M' has dit que havien agafat el teu pare?

Això era a primers d'agost, i el dia 6 d'agost va ser quan el van detenir i el van portar a la presó. Inclús, com a cosa curiosa, vaig començar a fer coses clandestines. Com que fisiològicament no es trobava bé, li posaven pastilles i coses d'aquestes que ell necessitava i dins d'un tub li posàvem les notícies que rebíem del cantó de Franco per la ràdio i ell s'assabentava d'això i ho comentava amb els altres. Perquè, és clar, era que els de l'altra part era bona gent i aquí mataven capellans, i bisbes i allà pel que nosaltres sentíem era el cel. A més aquí, hi havia un fet greu per tothom i és que hi havia poc menjar. Van començar a establir les cartilles de raccionament i això era un altre problema que segons deien, els de l'altra banda no tenien perquè anaven econòmicament molt bé.

Va ser aleshores que et vas posar a treballar allà on treballava el teu pare?

Sí, llavors jo vaig continuar l'ofici del pare, però el treball es va veure ràpidament molt limitat per la raó que nosaltres tenyíem i rentàvem roba. Normalment el rentar era més feina de dona que no pas d'home, però el tenyir era més d'home. Les anilines, el producte per tenyir, venien d'Alemanya i, immediatament, es van acabar i no podíem tenyir. Aleshores ens vam haver de dedicar més a rentar roba, però la gent tenia molt poques possibilitats econòmiques i així vam anar continuant fins que hi va haver un moment que ens vam quedar sense feina i aleshores jo vaig entrar a la impremta de ca Moncunill a guanyar uns cèntims i treballar-hi unes hores perquè és clar, hi ha un altre factor que era important i és que començava a córrer la veu que els diners no valdrien. L'Ajuntament, per exemple, va fer emissions de bitllets de poc valor, de dos rals, d'una pesseta, de dues,... és clar que llavors no tenia comparació una pesseta amb les d'ara,... amb una pesseta encara podíem comprar alguna cosa. Però bé, després va arribar la desvalorització general, les emissions de paper moneda ja era un crit popular que no valdrien per a res. El valor monetari era simbòlic, i la gent va entrar en un altre tipus d'economia: l'economia de l'intercanvi. És a dir, que nosaltres rentàvem un "trajo" i en comptes de demanar diners, demanàvem menjar. Però així i tot hi va haver uns moments molt difícils perquè les terres van ser col.lectivitzades per un col.lectiu de pagesos que es va formar a la societat agrícola, i aquesta gent eren els que treballaven totes o la majoria de les terres i eren els que venien. Aleshores nosaltres vam haver de sortir a les terres dels pagesos a veure si ens volien vendre alguna cosa, però si no els portaves plata o monedes emeses abans del 19 de juliol no et volien donar res i això era un tràngol terrible. Vam passar gana: de pa, n'hi havia amb prou feines.

Això era quan treballaves a la impremta?

Tant treballant a la impremta com treballant a casa. No ens podíem refer i sobretot les meves germanes i jo, que érem joves, estàvem en una època de menjar molt i de tenir gana. L'única o una de les poques coses que trobàvem eren guixes seques, que es bullien com les mongetes seques, abans es remullaven i s'hi posava sal fins que estaven una mica més toves i llavors les bullien. Els metges deien que això produïa una anquilosi de les

cames. De fet, jo coneixia diversa gent que no podien fer moviment amb les cames o havien de caminar amb crosses. El problema de tipus econòmic va ser molt greu i no es va començar a arreglar fins que les tropes de Franco van entrar a Catalunya per l'Ebre. Llavors Valls va acollir una gran quantitat de soldadesca, i aquests eren els que tenien menjar amb el qual pagaven els nostres serveis professionals. Jo vaig arribar a veure intercanviar una saca de farina de cent quilos per un paquet de tabac. Un paquet de tabac que era potser d'una lliura de tabac negre, i n'hi dèiem un pot de quatre vint, perquè teòricament valia quatre pessetes i vint cèntims. El tabac també estava raccionat i l'anàvem a buscar perquè els que no fumàvem el canviàvem per articles de consum alimentari.

Després de la impremta vas començar a treballar a la fàbrica de curtits?

No, després de la impremta va ser quan es va reprendre el treball a l'empresa de tintoreria perquè varen venir tota la gent del front de la República, i aquests com que tenien coses de menjar (pa, oli i carn), no tenien cap límit i venien i et deien: "Necessito que em renti aquesta roba, demà al matí la vindré a buscar", i llavors nosaltres dèiem "això val dos quilos o tres de pa" o el que fos. Així em vaig tornar a posar a treballar, però no en l'aspecte de tenyir, que encara s'havia posat més dificultós per obtenir anilines, sinó en el de rentar.

Un any abans d'acabar la guerra, al març o abril del 1938, em van cridar a l'exèrcit per anar al front. Jo tenia molt poca salut, de criatura m'havien intervingut per una pleurèsia i la meva mare tenia la impressió que allò era molt important, i em va dir que quan arribés a Tarragona demanés una revisió mèdica. Jo la vaig demanar i sense cap influència em van donar "inútil total" o sigui que podia tornar cap a casa. Això psicològicament a mi em va impressionar molt. Que als 17 anys a un li donin la inutilitat total, quan hi havia gent que feia cinquanta mil coses per poder-ho ser... La qüestió era que com que la meva inutilitat era total ja no me'n vaig preocupar més, i vaig continuar treballant a casa i a la impremta, i vam anar sortint del pas de la manera que vam poder.

El 14 de gener de 1939 van entrar les tropes de Franco a Valls, cosa que per a nosaltres va ser un gran alliberament perquè érem dels que havíem estat perseguits. Tant és així, que un dia vam rebre un escrit de l'Ajuntament dient que ens embargaven totes les propietats rústiques i urbanes que teníem, i nosaltres no teníem cap propietat de cap mena. O sigui que vol dir que aquella gent va fer una llista i ens hi van posar a nosaltres com hi haurien pogut posar uns altres.

Aleshores, quan va arribar el gener de 1939 em van recomanar que em fes l'orni per anar al soldat, tot i demanant revisions mèdiques. I quan em van demanar per a la incorporació a l'exèrcit de Franco, vaig començar tota una espècie de recorregut per intentar que em donessin "inútil total" i m'ingressessin en algun hospital tot esperant que es restablís una llei, que havia existit abans, que lliurava de fer el servei militar els fills de mare viuda que no tenien cap altre germà home. Jo ho vaig anar intentant, però va venir un moment, després de moltes revisions, que els metges em van trobar bé, i el juliol de 1939 m'incorporava a l'exèrcit de Franco a Saragossa. Allí ja em vaig adonar d'una cosa molt greu: primer que, als catalans, ens tractaven a puntes de peu o sigui que quan ens aixecàvem al matí, ho fèiem per la cridòria d'un sergent que amb una corretja ens pegava i ens insultava perquè érem catalans i això a tocar tocar. Menjàvem com a gossos, ja que

tot i que teòricament tots teníem un plat d'alumini per menjar i una cullera i forquilla, això no es podia fer servir, i havíem de menjar en una taula per sis o vuit persones amb un perol al mig del qual cadascú agafava el que podia. Això va ser el primer que em va sorprendre, perquè ens havien pintat la fracció de Franco com una gent molt honesta. Durant el temps que vaig ser a Saragossa, van demanar voluntaris per anar a l'Àfrica, a l'aviació. Jo m'hi vaig apuntar, perquè vaig pensar que més malament no ho podria estar, i realment va ser així. Vam arribar a l'aeròdrom de Tetuan i allò era com un hotel de cinc estrelles. Ens posaven plats de majòlica o del que sigui i ens donaven menjar abundant i ben fet. Aleshores va ser quan es va restablir la llei que eximia del servei els fills de vídua i em van llicenciar. El dia de Nadal de l'any 1939 vaig tornar a casa. Va anar molt bé, però jo no tenia feina, la meva mare s'havia venut la tintoreria perquè no en podien viure, però no l'havien cobrat... L'endemà de Sant Esteve jo vaig anar a veure l'Alcalde i el secretari de l'Ajuntament, que era un amic de la mare, a donar-li les gràcies per les gestions que havia fet i aquest senyor em va dir: "On treballes tu ara?"; i jo li dic "fa dos dies que he arribat i no treballo enlloc"; i ell em diu: "Que et vols quedar aquí a treballar?"; "Doncs sí". Llavors em vaig quedar a treballar a l'Ajuntament, que estava instal.lat al Castell (al Pati), com tants d'altres. Però cobrava molt poc i jo estava buscant entrar en un lloc o altre, i em van venir a buscar de Casa Clols per si jo volia anar-hi a treballar. A l'Ajuntament cobrava cent vint-i-cinc pessetes cada mes, i a Casa Clols de moment me'n van oferir dues-centes cinquanta. Tot anava a "tiro", perquè aleshores nosaltres havíem llogat un pis a la plaça del Blat per cinquanta pessetes cada mes. Bé, la qüestió és que jo vaig entrar a treballar a Casa Clols com un aprenent i no me'n vaig moure fins l'any 1975, que hi vaig acabar de comptable. L'any 1975 vaig marxar, i vaig anar-me'n cap a un altra empresa, en la qual era l'únic administratiu que hi havia.

I quina fou la feina que vas fer a Ca Clols?

La feina més específica que vaig tenir des del primer dia va ser despatxar la correspondència que arribava i era un miler de cartes anuals. Això era una feina que no me la vaig treure mai de damunt, i des del primer dia vaig fer-la escrivint a tot arreu, principalment a Espanya però també a l'estranger i així, amb uns petits coneixements de francès i d'anglès em vaig anar defensant fins que em vaig fer càrrec de la part comptable. Llavors vaig veure de seguida que amb la gent que teníem a l'oficina, que eren 4, 5 o 6, feia falta una màquina i vaig aconseguir que es comprés una màquina de comptabilitat i després vaig aconseguir que l'empresa s'informatitzés, l'any 1972. Allò va anar bé perquè l'empresa tenia una 150 treballadors i hi havia una persona que durant cada dia de la setmana treballava només per fer el setmanal i les assegurances socials. El setmanal era complex per raó de que hi havia moltes feines a preu fet; per exemple, les pells que s'utilitzaven a la fàbrica, quan sortien de la curtició sortien naturalment mullades, i s'havien de clavar en uns engraellats de fusta a les hores adients; això ho feien a les cinc o a les sis del matí i tenia un preu. Com que ho clavaven amb claus després ho havien de desclavar, i tenia un altre preu. Aleshores aquestes pells havien de patir unes manipulacions mecàniques per estovar-les, i això significava un altre preu. O sigui que hi havia un cúmul de petits problemes que donaven feina vuit hores diàries durant sis dies, perquè el dissabte també treballàvem, no només nosaltres, tothom acostumava a treballar el dissabte. Alguns bancs varen ser els primers de fer el que nosaltres en dèiem "la setmana

anglesa", que consistia en fer festa el dissabte a la tarda.

Aleshores l'ordinador ens va servir molt perquè amb quatre o cinc hores, el divendres, es feia totes les setmanades i els sobres i tot. Això ens suposava un gran alleugeriment. La màquina comptable només era comptable i jo l'hauria volgut també de facturació i de comptabilitat però no va ser així. És clar, en comprar l'ordinador ja vam pensar que hi aniríem incorporant les diferents tasques de tipus administratiu, com la facturació,... Jo tenia molt d'interès que amb l'ordinador poguéssim seguir l'existència real, l'existència en curs de fabricació que tinguéssim. Això era pràcticament impossible amb els mitjans de què disposàvem i amb un ordinador hauríem pogut fer-ho. Però això ja no es va arribar a fer mai, perquè feien falta programadors,... a la fi es va limitar a fer els salaris i l'assegurança social. L'empresa va tenir una situació molt particular, com ho és el fet de produir menys del que el mercat demanava. Aleshores representava un favor servir el client; no teníem cap necessitat d'anar a vendre i això representava una situació absolutament anormal, perque la normalitat és que un que fabriqui busqui clients i vengui. Allí no es va fer mai. No hi va haver mai cap problema per vendre, fins als últims anys que va ser quan va començar la crisi general: els anys 73-74. Era una empresa personal amb un fort contingent d'exigència del patró. Aquest senyor es va fer d'edat i va arribar a un punt en què no podia continuar, i va ser quan em vaig adonar que jo havia de fer un pensament. Tenia quasi bé cinquanta-cinc anys, i em trobaria a l'atur sense o amb molt poques possibilitats de treballar. Aleshores, un amic em va facilitar una altra ocupació i vaig deixar l'empresa, que amb pocs mesos va ser liquidada.

Quina era més o menys la feina a la fàbrica? Què es feia amb la pell i la llana?

Es treballava només pell de be amb llana. El primer procés era el d'arrencar la llana de la pell i aleshores la llana seguia un procés de rentat i pentinat. Això volia dir que aquella llana es convertia en una metxa molt llarga. Primer, però, s'havia de rentar i després pentinar-la per treure-li les excrecències que podia tenir. Finalment era venuda per convertir-la en fil. El sector de la pell era un altre: la pell, una vegada se li havia arrencat la llana, entrava en una colla de tractaments amb diverses manipulacions mecàniques, una de les principals arrencar-li la part de carn de la part posterior fins arribar a la curtició: que es feia amb productes naturals amb contingut de taní, per exemple el sumac, posteriorment substituït per composicions químiques.

Se seguien moltes manipulacions mecàniques i/o artesanals per eixugar la pell penjada a l'aire lliure. Mecànicament, es mesurava el tamany de la pell, prenent per unitat el peu quadrat. Les pells s'emmagatzemaven per dotzenes o sigui que cada dotze pells formaven un plec i una classe perquè, és clar, unes eren més bones, les altres no ho eren tant.

I les pells on les compraven?

Durant molt de temps, fins l'any 1960 aproximadament, les pells sempre es compraven a Espanya, perquè no teníem possibilitats d'importació. Es comprava d'Extremadura, d'Andalusia i de Salamanca i també de l'escorxador de Barcelona i del de Madrid; això era l'única possibilitat. . Aleshores, a l'any 1960, quan hi va haver l'anomenat pla de desenvolupament, del qual va ser director el ministre López Rodó, es van començar a donar llicències d'importació i s'importaven de l'Àfrica del Sud, de l'Argentina, d'Austràlia, de Nova Zelanda,... però cal tenir present una cosa molt

important i és que la relació de qualitat llana-pell era inversa: a millor pell pitjor llana. La que a la fàbrica interessava era una llana que no fos excessivament fina, per exemple, la llana de l'Àfrica del Sud era finíssima però la pell era inaprofitable. Les altres llanes, sobretot les de l'Argentina i les d'Austràlia tenien un cert equilibri entre el que en diríem qualitat de la pell i qualitat de la llana. Normalment, a partir de l'any 60, va baixar molt la compra de pell a Espanya i va pujar la compra de pell a l'estranger. Això va donar una dimensió important a l'empresa, en el sentit econòmic, perquè les operacions d'importació s'acostumaven a fer pagant contra documents, o sigui que quan l'empresa a la qual compraves, fos d'allà on fos, t'havia enviat les pells, el banc et presentava una documentació perquè tu poguessis retirar la pell quan vingués, però havies de pagar prèviament. Com que les operacions que es feien eren molt importants, i no acostumaven a baixar dels dos milions de pessetes -d'aquell temps, anys 60, és clar- , això volia dir que l'empresa que se sotmetia a aquest procediment estava molt ben situada, perquè la majoria d'empreses no podien fer-ho per manca de capacitat econòmica. Aleshores aquesta pell es tractava industrialment com l'altra que he explicat abans; no hi havia diferència. Com a curiositat, es pot dir que vàrem tenir contactes amb gent de la Índia, però aquesta gent només venia la pell, sense llana, i estaven semi-curtides. Això era important perquè ens facilitava a nosaltres la feina, però l'empresa, comercialment, es guanyava més bé la vida venent llana que venent pell i això no interessava.

I tant la llana com la pell, on es venien?

La llana i la pell es venien a Espanya. La llana es venia a Sabadell i la pell es venia a tot un bloc d'indústries de fabricació de calçat que eren a València, Saragossa, Mallorca... en fi a tota la zona de llevant, principalment. I la llana, tota la llana era venuda a Sabadell, potser també en compraven una mica a Terrassa, però poc. D'exportació, se'n va fer un temps a Bèlgica, s'exportava pell a fàbriques de calçat o magatzems que subministraven material a fàbriques de calçat. Però no s'hi va arribar a establir una trajectòria contínua per la raó que la pesseta no tenia valor internacional, sinó que totes les operacions s'havien de fer amb dòlars, i el preu era oscil.lant. Això va ser una dificultat important per poder exportar d'una manera continuada. Ara bé, de llana, no se'n va exportar mai.

On estava situada l'empresa?

L'empresa estava situada a Valls, a un paratge que se n'hi diu la Font d'En Bosc, tocant al torrent. Es deia Francesc Clols.

Quin horari laboral es feia?

El meu particular, era normalment de vuit hores diàries que variaven una mica entre nou i dues i entre quatre i set. Normalment, nosaltres vam treballar matí i tarda perquè encara no s'havia implantat la jornada seguida i la gent que treballava a la fàbrica feia això, normalment es defensaven perquè feien hores extres i les cobraven a millor preu, o sigui que la gent que hi treballava, el peonatge, feia entre 10 i 12 hores diàries i més. Clar, això anava molt bé per a ells, perquè cobraven més i podien fer front a les seves necessitats. Tot amb tot, potser un fet social a tenir en compte és que va arribar a haver-hi uns 150 treballadors, homes i dones, amb una majoria important d'immigrats. Era una feina basta, de poca qualificació, que no necessitava coneixements especials, ja que era simplement un peonatge.

I a la feina hi havia gent de partits polítics o sindicats?

Bé, no n'hi va haver mai... el sindicat vertical sempre va ser una ficció, com passava a tot el món laboral, com una teoria perquè l'opció d'estar sindicat no la tenia l'obrer sinó que en el moment que era alta d'una empresa ja automàticament estava al sindicat vertical. Llavors, de tant en tant, es feien eleccions per elegir els delegats sindicals, però aquestes eleccions acostumaven a ser una befa o sigui que, per exemple, sortia la Marilyn Monroe, o Kubala,... en realitat això hauria estat un problema, però no ho era perquè venien els dirigents del sindicat vertical i deien "Escolta, podries ser tu" o "Podria ser aquell" i ells mateixos els triaven, perquè, era clar que votar a la Marilyn o votar a Ramallets no tenia cap sentit. O sigui que en el món obrer que jo vaig viure no hi va haver mai un sindicat clandestí, i si algú ho era s'ho portava amagat... Normalment els sindicats clandestins van ser organitzats a partir de la "Hermandad Obrera de la Acción Católica", aquesta gent feia una mica de sindicat, però poc, i algú s'encaminava cap allí. Ara, a mesura que ens vam anar apropant al final de l'època franquista, la gent que formava part de l'HOAC es va anar integrant activament a Comissions Obreres. Perquè aleshores, durant la clandestinitat, la U.G.T. no es va donar a conèixer; sempre van ser aquestes "Hermandades Obreras de Acción Católica" que d'alguna manera estaven tolerades perquè tenien el suport de l'Església, i quan es va fer el pas més radical va ser aquesta gent la que es va anar incorporant personalment, no d'una manera massiva, a CC.OO. que era més radical, i exigien coses concretes i determinades. El sindicat vertical mai no va tenir un pes específic dins de la força obrera. Això hauria de quedar molt clar perquè només va ser un trampolí d'interessos personals; ni homes ni dones: aquí no hi va haver cap distinció, tots anaven cap al mateix sindicat.

Si tornessis a néixer, tornaries a escollir aquesta mateixa feina?

No, no em va complaure mai perquè no vaig tenir mai llibertat suficient per organitzar l'oficina d'una manera eficaç, i després per un fet que tenia llavors una certa importància i que ara també la té, i és que el patró era un home molt personalista. Ell era un bon home que gaudia molt, per exemple, dient: "Què voleu? comprar patates?, doncs molt bé, en comprarem un camió". I això aleshores era molt important i no era fàcilment menyspreable, però, és clar, això volia dir que la gent quedava lligada a l'amo, perquè avui li portava patates, demà li portava arròs o un sac d'una altra cosa, i és clar, això era aquest tracte. Ell ho feia benèvolament, però amb un sentit paternalista, i no hi especulava, però d'alguna manera et lligava. Per exemple, nosaltres vam viure l'època en què es van començar a motoritzar les persones: un es comprava una moto, l'altre es comprava una vespa, l'altre es comprava un sis-cents. A tota la gent que ho va voler, l'amo els va finançar, no cobrava interessos, però obviament ell no hi perdia res, perquè a aquest individu li era difícil marxar de la casa, quedava lligat. Tot amb tot, a la fàbrica aquesta, tota la gent va estar assegurada a la Seguretat Social i això no es donava. Hi havia molta gent que tenia un número determinat de peons treballant, n'asseguraven menys i anaven fent rotacions. Allí no. Per altra part ell era un home de possibilitats econòmiques llargues, en aquell temps, i va construir un grup de 120 vivendes, 120 pisos... que en teoria formaven part d'un projecte més ambiciós, fins a un total de 420 pisos, una escola, una església i potser un mercat. En va construir 120 que tenen 42 m2 d'utilitat. Això fou l'any 1964. Ell venia els pisos a unes 425 pessetes cada mes, comptant-hi amb aquestes 425

ptes. un 6% de benefici i a més el subministre d'aigua, i a amortitzar amb 20 anys. La gent va adquirir pisos d'aquests, que estaven destinats als seus treballadors i que la majoria no varen acceptar, no per problemes econòmics, sinó perque allà on vivien estaven millor. O sigui que va vendre les vivendes per 94.000 pessetes. Això va ser un fet important, però és clar, no s'escapa d'aquest sentit paternal que: "Jo als meus obrers els he de donar casa, els he de donar..." Estava fet amb tota la bona voluntat, però ell tenia la confiança que la majoria de treballadors es quedaria amb un pis, i no va ser així. Les vivendes eren petites, i a més eren a quasi un quilòmetre del centre del poble. N'havia projectat més, però no en va fer més. Ell no hi volia guanyar, i no hi va guanyar, bé, teòricament hi guanyaria aquest 6% d'interès que li pagaven, que aleshores ja era irrisori. A mesura que anava avançant la manca de vivendes es van apujar els preus, i ell això no ho va fer. Entre les clàusules restrictives del contracte, n'hi figurava una que no permetia traspassar, a la pràctica però molta gent ho feia. Això ja s'escapava bastant a les seves possibilitats i ell no en va fer massa problema. Va continuar fins que l'any 1984 pràcticament tothom havia d'haver acabat de pagar el pis. Aleshores es van fer les escriptures, perquè aquests pisos estaven gravats per una hipoteca i, pel motiu que sigui, no va voler fer mai escriptures de compra-venda a una, dues, o a quatre persones, sinó que va voler esperar fins que totes les vivendes haguessin estat amortitzades. La seva dèria de construir tot un complex social, d'escola, mercat, església... no va ser. Va oferir a l'Escola Enxaneta, gratuïtament, un espai que li quedava, per a construir-hi una escola.

Quan va esclatar la guerra civil eres a Valls?

Sí.

I com recordes que es va viure?

El poble es va mobilitzar de seguida, sobretot el sector d'esquerres, com era lògic. Una de les coses més visibles va ser un Ban de l'Alcalde dient que, a les cases, s'havia de treure tota mena de signe religiós i s'havia de portar a l'església de Sant Joan, on hi havia els encarregats de rebre tot allò que s'hi portava. Es va esbalçar el retaule i es van cremar moltes coses que formaven part del culte de l'església. En segon lloc, cal dir que durant un període que va durar alguns mesos hi va haver molts assassinats d'una manera permanent. El dia 6 d'agost de 1936, el dia que van agafar el meu pare, aquella mateixa nit hi van haver més de vint morts a les carreteres dels voltants de Valls. Els morts no tots eren de tipus polític, també n'hi van haver per venjances personals. Si no hagués estat això hi hauria hagut tranquil.litat. Es va nomenar el Comitè Local antifeixista que substituïa l'Ajuntament. Una de les finalitats d'aquest Comitè era la de portar soldats voluntaris al front. Un d'aquests va ser Pau Nuet (actual Alcalde de Valls); aquest, que aleshores era un jove de 16 anys, va falsejar la signatura del pare perquè no tenia l'edat d'anar voluntàriament al front. Tret d'això que era important perquè tot seguit van començar a haver-hi morts al front, la guerra anava per mal camí per al govern de Madrid. Quan Madrid va ser assetjada per les tropes de Franco, van començar a treure gent d'allí i els portaren a llocs on la guerra no era tan dura i molta gent els acollia. Quan l'exèrcit franquista va arribar al Mediterrani, Catalunya va quedar separada de València i es va augmentar la vinguda a Valls de refugiats provinents especialment del sud de Catalunya. Aquí hi havia el problema del raccionament i amb l'excés de població el problema de sobreviure era més difícil. Pel carrer es veien moltes closques d'avellana perquè tothom

en podia portar a les butxaques i era fàcil de trencar i menjar-les. Una de les novetats que hi va haver a Valls era la de sentir parlar en castellà pel carrer que fins llavors no se sentia, no tenia perquè sentir-se perquè tot el poble parlava en català. Els finals de la guerra van ser greus perquè anàvem veient que avançaven les tropes però no sabíem quan arribarien. És clar, nosaltres que ens trobàvem perseguits pensàvem que ens alliberaríem, però suposo que érem una minoria.

Hi va haver molta destrucció o no?

El que es va destruir va ser l'interior de l'església de Sant Joan i també de les altres esglésies, però a part d'això poca cosa. Els convents de clausura: les Monges mínimes del Pati, on avui hi ha l'edifici de la Caixa de Pensions i el de les monges del Portal Nou, que posteriorment va ser fet de nou. El franquisme va afusellar alguns vallencs a Tarragona.

Per què creus que va venir la guerra?

Per intolerància. Mira, ser d'esquerres abans de la guerra, volia dir primer de tot, no anar a missa i anar contra els capellans, i això es va anar radicalitzant molt. Durant la República, hi va haver quasi sempre lluita política; primer es va establir un govern d'esquerres presidit per Azaña; després va venir un govern de dretes presidit per Gil Robles; després, el 6 d'octubre, el President Companys es va sublevar perquè volia la independència de Catalunya. La resposta va ser la supressió de la Generalitat i la detenció de Companys i de tot el seu govern fins el 16 de febrer de 1936, en què van haver-hi eleccions legislatives i l'esquerra va guanyar amb gran majoria, i això va representar el retorn de Companys i de tot el govern. A Catalunya, aleshores, es vivia amb força tranquil.litat, vull dir, des del febrer del 36 al 18 de juliol. No hi havia problemes i hi tornava a haver la Generalitat. Llavors hi van haver els problemes de la guerra: el govern central va voler manar més del que teòricament havia de manar, és clar que estàvem en una situació d'emergència perquè hi havia guerra. De moment, va semblar que Franco faria una militarada, com s'havia fet durant quasi tot el segle passat; que arribarien a alguns compromís; que a ell li oferirien alguna compensació. Ell, però, va mantenir els "tretze són tretze", i això va provocar la guerra. El poble no estava disposat a anar a la guerra: a Catalunya es vivia un clima de pau i tranquil.litat i no hi havia més problemes que els quotidians. Però el poble va veure que n'hi havia uns que s'havien sublevat, i cadascú ho va interpretar des de la seva pròpia òptica política. Ara bé, a Madrid sí que hi havia problemes que d'alguna manera influïen aquí: la dreta tenia un home que es deia Calvo Sotelo que era molt significatiu i a aquest home el van assassinar abans del 18 de juliol, segons sembla, uns policies. Això va ser un toc d'alarma per a tota la dreta espanyola que, pel que sembla, va precipitar l'alçament de Franco. Des del meu punt de vista ja estava preparat , i això només ho va avançar. Això, d'alguna manera, el poble també ho vivia, però aquí a Catalunya no hi havia problemes especials. Durant la República, hi havia hagut el problema dels rabassaires però tot ja estava aturat. Hi havia una bona convivència. Aquí no se sentia cap malestar... sobretot després que els dirigents del poble de Catalunya -Companys i tot el govern- van tornar. Jo recordo, precisament, que Companys va venir aquí a Valls.

Passem als anys que van seguir la guerra civil. Què en recordes, d'aquell temps?

Fins als primers anys 50 jo em sentia, diguem-ne, franquista perquè em pensava que aquella gent ho faria bé; aleshores, però, vaig començar a veure que hi havia moltíssimes

injustícies i que hi havia una voluntat, diguem-ne manipuladora, sobretot de tipus religiós, i llavors em vaig desfer del franquisme i vaig entrar en contacte, quasi immediatament, amb gent clandestina, per exemple el que recordo més és Miquel Porter Moix, una vegada que va venir a menjar calçots aquí a Valls i me'l van presentar i com que ell es movia en la clandestinitat... Llavors vaig entrar en el món clandestí. Quasi cada diumenge venia una visita de gent per connectar, sobretot per portar papers, notícies d'aquelles que no se sabien, i llavors vaig entrar en aquest món antifranquista en el qual la veritat és que no vam fer mai res d'important. Jo durant molts anys, una vegada al mes, em veia amb uns amics a Barcelona, a les Benetes de Sarrià, un convent de monges. Hi entràvem per darrera. Allí va ser on vaig conèixer la majoria dels que després han estat líders polítics: Raventós, Pujol, Benet, Coll i Alentorn, Anton Canyelles i altres dels que ara no recordo el nom. I allí teníem reunions tot el dia, però dissortadament he de dir que s'acabava dient o que havíem de fer pintades o que s'havien de fer papers i sobretot una cosa que ara pot semblar no tenir massa importància, però sempre hi havia algunes notícies certes o no del que passava a Madrid. De feina pràctica, no en vàrem fer massa, és clar, hem de ser sincers i no ens podem atribuir coses que no vam fer. Ara bé, això ens donava un cert entusiasme. Per exemple, jo m'havia de trobar amb X per passar-li uns papers amb firmes que havíem recollit per demanar llibertat. És clar, això no es podia confiar al correu, això s'havia de portar a Barcelona. Jo em recordo que una de les vegades que havíem d'anar a Barcelona vam quedar en un bar determinat; un bar que aleshores era nou i encara poc conegut. Sota la barra, hi havia una altra fusta, com un prestatge, per deixar-hi la cartera o el barret. Jo m'havia de trobar amb un i donar-li aquelles signatures que portava allà, perquè no podia anar a casa seva perquè casa seva estava custodiada. Llavors en aquell bar a aquella hora i aquell dia jo el veia a ell com si no veiés ningú, deixava els papers allà i aquell, com que els papers no es veien perquè estaven tapats amb la carpeta, els agafava i marxava. Aleshores em vaig fer d'un partit que es deia Front Nacional de Catalunya, el dirigent del qual era J. Cornudella Barbarà, i la primera vegada que jo vaig prendre part en una reunió, va ser en un casalot mig derruït de la plaça del Pedró de Barcelona. Allí, tu trucaves i no sabies qui en sortiria; en sortia un que deia que també era del Front Nacional; i bé si diem quin era el resultat de tot això, no va ser res. En aquells moments jo el que rebia periòdicament eren uns fulls d'informació que en dèiem els fulls verds i que jo tenia 4, 5, 6, 8, un número determinat de col.laboradors als quals els passava i aquests ho feien córrer i para de comptar; escoltàvem ràdio París i la BBC i poca cosa més d'eficàcia. Vam fer un recurs perquè s'ensenyés català a les escoles al que era Vice-President del Govern, que ara no recordo com es deia. Bé, la qüestió és que a aquest senyor li vam fer tot això i quan ho va tenir va dir que no valia perquè el dret de rèplica que ens concedia Franco no podia ser col.lectiu. Aleshores vam tornar a fer tot allò mateix i recollir firmes personals i ho vam tornar a enviar, però no va tenir cap eficàcia. Ara bé, el que sí que vull dir són coses en les quals havíem intervingut aquí a Valls, fent política. Només hi havia un sol partit, Falange. Aquest partit governava l'Ajuntament i el sindicat. Aleshores cap als 40 va sortir una llei per la qual s'havia d'elegir gent per als Ajuntaments. Als Ajuntaments, només hi podien accedir els caps de família, els sindicats i uns representants corporatius, com el Centre de Lectura, la Societat dels Pagesos,... Això va ser més o menys l'any 1949. L'Alcalde de Valls no volia convocar eleccions i volia continuar com

des del començament que els triava ell, però, és clar, el Governador el va obligar a que a fer eleccions. Ho tenia relativament fàcil, perquè els representants s'havien d'elegir a terços i eren 12 consellers, 4 pel terç familiar, 4 pel terç sindical i 4 pel terç corporatiu. Agafant vuit persones adictes del terç familiar hi podien haver eleccions públiques. Que sortís l'un o l'altre era igual. Llavors els vuit els van distribuir en dues candidatures. El dia de les eleccions hi havia hagut molt poca propaganda, però ja se sabia quins eren més ben vistos per l'Alcalde i els altres, tot i ser de Falange o del que sigui, no eren tan ben vistos. Sigui com sigui, la qüestió és que el dia de les eleccions l'Alcalde va començar a fer sortir gent jove: "Ves a tal col.legi electoral i digués que tirin aquest plec de candidatures", i això es va anar fent. Els altres quan van veure això, Mare-de-Déu-Santíssima, també van fer el mateix i anaven pràcticament a tots els col.legis. Amb aquestes, cap al tard, hi va haver una persona gran que va trobar un noi jove i li va preguntar "On vas ara?" i li diu "Vaig aquí a l'escola de la Candela (on hi havia una o dues taules electorals) a portar aquestes candidatures per tirar-les, que m'ho ha dit l'Alcalde". Aquest senyor va fer una denúncia a la Junta Electoral i aleshores aquesta es va trobar en un impàs: o anul.lava les eleccions o... Llavors això es va presentar en una reunió plenària de la Junta del Cens. Ara bé, l'individu que va fer la denúncia era una persona que tenia un càrrec oficial, però no polític i l'Alcalde el va arraconar i li va dir: "Tria, o retires la teva denúncia o et fotaré fora de Valls i et treuré del lloc que tens". És clar que l'afectat va retirar la denúncia i van sortir els consellers que volia l'Alcalde.

També en aquella època, cap a l'any 48, hi va haver unes votacions, una mena de referèndum per si volíem que Espanya fos una Monarquia o no ho fos. La qüestió és que es podia anar a votar a tot arreu: els de Valls podien anar a Barcelona, a Tarragona, a Vallmoll,... i recordo curiosament que em van fer d'una mesa de l'Ajuntament. A mig matí va venir l'Alcalde i va dir: "Veig que hi ha molt poques paperetes... Fotem-n'hi uns quants grapats". Aquestes van ser dues ocasions en les quals es va veure clar que es feia arròs amb conill sense conill: és a dir, es feia democràcia sense el més petit esperit democràtic. Tant és així que aquell dia els nois del catecisme havien organitzat una anada a Poblet, i quan van arribar a Montblanc van trobar-se que la gent anava a votar, i es van dir "Anem a votar?", i au tots a votar, perquè no necessitaven res.

Tot plegat em va desenganyar de la democràcia de Franco i de tots els que la portaven, fins que hi va haver unes eleccions l'any 1957 i es va donar un fet curiós, perquè es va organitzar una candidatura dels carlins. Els carlins es trobaven marginats de Franco i de la Falange. Es van presentar a les eleccions aquí a Valls perque van trobar tres o quatre elegible, Joan Guinovart, Eugeni Rovira i Josep Trilla. No hi havia ningú més. La llei concedia el dret de fer eleccions (un dret indiscutible), però només pel terç familiar. En aquestes, en el terç familiar havien de ser democràtiques: taules de votació, escrutini públic, propaganda electoral (només durant una setmana). El que passava però és que no hi havia disponible el cens electoral, no sabíem qui podia anar a votar. Després de furgar molt ens en van donar un exemplar, i el vam copiar tantes vegades com vam poder perquè cada taula tingués interventors propis i cens electoral, per saber si els que anaven a votar podien anar-hi o no. Ho vam fer així, i l'Alcalde va dir: "Aquestes eleccions són per fer-me la punyeta a mi" i com que així era, la gent es va sentir més motivada i va anar a votar un 67% que era força elevat. Van sortir elegits els tres consellers que havíem presentat,

i també vam anar al terç sindical, però allí vam perdre perquè tots els del terç del sindicat falangista que estaven elegits havien de nomenar un compromissari i era facilíssim trobar-ne un que feia el que volien. I després hi havia el terç corporatiu i aquest sempre era manipulat totalment per l'Alcalde. Al terç familiar, la candidatura oficial estava formada per Romà Galimany, Joan Muret i un Batalla de l'Hort del Carme. D'aquests tres, diguem-ne governamentals, no en va sortir cap i aleshores Fàbregas (l'Alcalde) va oferir anar al terç corporatiu aquests tres que no havien sortit en els altres terços. Només ho va acceptar en Galimany, el farmacèutic. Aleshores vam poder constatar un fet important, i és que els que van sortir es van trobar molt sols, perquè els faltava el partit polític o l'agrupament de gent que els ajudés en les feines municipals; tot amb tot van tenir èxit i l'any 60 l'Alcalde Fàbregas va plegar. Llavors el va succeir en Clols, aquell senyor Clols que era l'amo de la fàbrica on jo treballava. Aquest senyor Clols estava encantat de la vida i em va oferir si jo volia ser conseller. Li vaig dir que no... Però bé va agafar dos col.legues meus del treball, que van ser consellers. Aquest senyor, però, políticament no era de Falange i com tota persona industrial o comercial resolia els problemes de la manera que sabien resoldre'ls. Per exemple, a ell no li donaven llicències d'importació, doncs bé, se n'anava a Madrid trucava a qui calia i resolia el problema. Com a Alcalde volia resoldre els problemes de la mateixa manera. Un dels fets que li va fer construir aquells blocs de cases que hem esmentat abans era que ell veia que la gent anava a l'Ajuntament a veure si n'hi havia. Amb la seva iniciativa va fer un servei al poble. Ara bé, els Alcaldes no podien anar a demanar res a cap Ministeri de Madrid si no tenien permís del Governador, i ell d'això en prescindia. Anava a Madrid quan li semblava i veia els personatges que calia. Això el Governador no li va perdonar mai i va pensar que quan hi hagués una oportunitat es treuria l'Alcalde del davant. El que calia era trobar una persona que volgués ser Alcalde i per fi va trobar el Sr. Romà Galimany. El senyor Clols havia dit que de camisa de Falange no se'n posaria cap, perquè ell ja en tenia de camises però totes eren blanques.

Com va continuar la vida política local amb l'Alcaldia del Sr. Galimany?

Galimany va pujar l'any 64. No hi va haver problemes perquè ell és un home que no en vol de problemes. Tot allò que eren problemes, ho eren per als altres. Ell era la "gran persona" que anava a tallar la cinta, a inaugurar. Quan va veure que el moviment catalanista anava creixent, no va tenir cap dificultat en agafar la bandera catalana, no sé per quina festa, i posar-la a l'Ajuntament. Ell no es va crear maldecaps, evidentment, la causa, amb una mica de talent, ja se la veia perduda. El poble li feia moltíssima por. A més, a ell li havia passat una cosa molt greu: quan van treure en Clols de l'Alcaldia perquè n'havien trobat un del "Movimiento" (en Galimany), el dia que es va acomiadar del poble, la gent va omplir el saló de sessions i el va aplaudir molt. Aleshores el Governador Civil havia de donar possessió al nou Alcalde, però quan el Sr, Clols va acabar el seu parlament, la gent va abandonar el saló de sessions, va marxar tothom. Llavors el governador va nomenar el nou Alcalde, però aquest i les altres autoritats no sabien si sortir al carrer o no, perquè la plaça del Blat era plena de gent. El Sr. Clols els va dir que ell havia entrat per la porta gran i que sortia per la porta gran, que si els altres volien sortir pel darrera que hi marxessin. Van sortir i van anar a casa del Sr. Clols, i la gent anava al darrera cridant, esvalotant contra Galimany. Quan van ser a casa del Sr. Clols, aquest va sortir a la tribuna i la gent des de baix el carrer el va aplaudir molt, però quan va fer sortir els altres dos, el

Governador i el nou Alcalde, tothom es va esvalotar.Naturalment Galimany en va quedar molt afectat, d'això.

Com valora el clima que avui es viu a Catalunya i a Espanya. Creu que és possible una altra guerra civil?

D'entrada, una altra guerra civil no la veig possible perquè encara hi ha un factor que roman i és que tothom ha patit tant en la nostra guerra que no en pot sentir parlar. Per exemple, políticament, molta gent quan va venir la transició (gent d'esquerra) deien: "Escolta, no us baralleu ara, eh! A veure si ara ens barallarem. No, no ens hem de barallar!" Perquè encara es pensava que es podien tornar a ressuscitar coses antigues i... jo, concretament, una altra guerra civil no la veig possible. El clima actual de Catalunya, per altra banda, és que no som al lloc que ens correspon perquè no hem assimilat el fet autonòmic general. Això per una part. Nosaltres ens crèiem que necessitàvem una autonomia per a nosaltres, i no vam pensar mai que a tota Espanya hi haguessin autonomies; crèiem en la nostra autonomia, en la del país Basc i en la de Galícia,... però bé, el clima actual a Catalunya és el de no haver trobat el nostre espai i continuem essent un os fora de lloc. Les forces polítiques de Catalunya paguen un error, perquè en política es paguen tots els errors, i és el de no haver arribat al govern de Catalunya l'esquerra. I aquest error va ser que a l'hora de discutir a Madrid es va fer a menor quantitat (es va demanar poc i es va exigir poc) Ara transformar això és difícil perquè vivim una altra incertesa com ho és el Mercat Comú, la de la política europea. Avui no podem oblidar que la finalitat no és en si millorar l'autonomia, encara que sempre s'ha de millorar. Avui, però, des del meu punt de vista plantejar la independència és una cosa totalment utòpica (per dir una paraula encara benèvola al meu entendre). La independència no depén només de la pròpia voluntat, depén també de la voluntat dels altres i aquest és un error gravíssim que tenim a Catalunya i que no hem assimilat. Nosaltres tenim raó i com que la tenim creiem que els altres també ens l'han de donar. I és clar, els altres no ens la donen. Això vol dir que hi hauria d'haver un talent dinàmic i realista per anar aconseguint tot el possible i anar avançant. I això és difícil perquè no tenim polítics que siguin capaços de fer aquesta feina. Catalunya pateix allò que tenint raó no ens entenen, però no fem allò que cal perquè ens entenguin. Tenim una sèrie d'exemples històrics: Macià era una persona que més enllà o més ençà del carisma personal que pogués tenir, era un home que havia estat militar. Era un home que tenia assumida la independència de Catalunya en un sentit molt exigent. El 14 d'abril de l'any 31, ell proclamà la República Catalana. Això al matí. Quan més tard tornà a sortir al balcó del Palau de la Generalitat, diu que de República Catalana independent res de res. Això pot passar a tothom però a un líder polític no li ha de passar. Ell, o bé es va precipitar o bé havia de mantenir el tipus. Macià va morir després amb tota l'aureola d'un home important. El President Macià era un home més o menys dretà. Després surt Lluís Companys, que és un home totalment d'esquerres i proclama altra vegada la República Catalana, dins la República Federal Ibèrica. El resultat d'això és el que ja es podia pensar: el foten a la "gàbia" i s'ha acabat. A mi, m'estranya que els polítics tinguin aquests errors que no poden tenir. Un polític ha de saber, ha d'intuir, ha d'olorar de la mateixa manera que un altre professional en la seva feina. Avui Pujol parla de l'autodeterminació. Autodeterminació, tan ben dit o més mal

dit, vol dir la independència de Catalunya. No cal que en faci de jocs de mans. Pero bé, ja no ho porta a les últimes conseqüències. Nosaltres durant un temps podíem demanar i exigir la independència però, jo personalment, i potser m'equivoco, penso que l'època de la independència es va acabar quan va morir Martí l'Humà i hem estat de pega, ens hi han posat dificultats, però la realitat és aquesta. Ara del que es tracta no és de lamentar-nos del que ha passat sinó d'encarar el futur i el futur és Europa i dins d'Europa hem de mirar de fer el paper que s'hagi de fer i no podem ni anar a pidolar... ara es tracta que ens la vulguin donar i ens la puguin donar. I això no es pot fer trucant a la porta i dient: "Escoltim! que jo ja fa temps que m'espero!". No, això s'ha de fer amb talent polític i jo diria que no és precisament el que tenim ara. Catalunya viu una decepció forta i serà difícil de refer-nos. Jo ja sé que no veuré mai la independència de Catalunya, però s'ha de veure quina independència volem, ja que el món, contràriament, s'unifica no per disgregar-se, s'unifica per fer un món federalitzat. A nosaltres ens fa falta talent. A Bèlgica, per exemple, hi ha els de parla flamenca i els de parla francesa. No sé si ho faran, però pensen en fer una nació federada. Aquí hauríem d'anar per aquest camí, però no només perquè tinguem raó, sinó perquè sapiguem fer-ho. I el problema d'Espanya és que se sàpiga adaptar a aquesta nova formació d'Europa; això, en un país de tradició jacobina i centralista, és molt difícil. Ho veig molt complicat, perque tots són centralistes, siguin de la tendència que siguin. Tots tenen molt entès que s'ha d'escombrar cap a casa. Això és un problema, al qual hem d'afegir els de tipus industrial i agrícola. Veig el fet espanyol gens fàcil. Nosaltres tampoc no li tenim perquè partim del fet de conservar la nostra identitat. La nostra identitat no pot ser tractada de qualsevol manera, però ha de ser defensada de manera intel.ligent. Hem d'anar conquerint. Jo una de les coses que admiro més és el talent polític d'en Tarradellas que, durant l'exili, no va fer riure. El govern espanyol a l'exili va fer riure i va fer totes les rucades possibles. Sembla estrany que el Casares Quiroga, l'Azaña, el Prieto i tants i tants altres, gent que tenia talent, van anar fent riure a França, a Mèxic i arreu, a última hora barallant-se per diners. Tarradellas no va fer riure, va mantenir una dignitat i llestos. Quan va ser l'hora va venir i va fer allò que podia fer, no el que volia fer. Va retornar la Generalitat a Catalunya. Si ell hagués estat un home més jove, probablement avui les coses anirien d'una altra manera. Però, és clar, ell va tenir el talent de plegar quan encara podia fer-ho amb dignitat.